

ARİSTOTELES’TE *KATHARSİS* KAVRAMI

Hülya CAN

ÖZET

Katharsis kavramı Grek felsefesinden günümüze kadar anlamı korunmuş ender felsefe kavramlarından biridir. Platon’da ideaların bilgisine ulaşmak için, bilgi amaçlı bir yöntem olarak kullanılmasına karşı Aristoteles’de sanatın, dolayısıyla da yaratmanın bir koşulu olarak görülmüştür. Gene bilgi amaçlı, ama duyguların harekete geçirilmesiyle başlayıp etik doğruluğa ulaştıran bir sanatsal yaratma yöntemidir. Katharsis, tragedyanın ve onun sunduğu ‘trajik olan’ın bize verdiği haz ve acıma duygularından hareketle başlar, zihinsel bir üst aşamada son bulur. Arınan, tragedya aracılığıyla kişiliğini yeniden gözden geçiren insan (seyirci), artık önceki kişiliğinde değil, yeni bir değer yaratmış olmanın zihinsel üstünlüğündedir. Bu zihinsel üstünlük, yapay duygusal çelişkiler yaratılarak beynin nörolojik değişimine de neden olabilir mi? Bu ve benzer sorular, katharsis’in yalnızca sanat felsefesinin temel kavramlarından birisi olmaktan başka, günümüzde gelişen nöro-filosofinin de temel bir kavramı olup olamayacağını gündeme getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: *katharsis, sanat, yaratma, tragedya, nöro-filosofi*

* * *

‘*Katharsis*’ kavramının Türkçe’ye ‘arınma’ olarak çevrilmesi ve terimleşmesi aslına uygundur ve Grekçe’inde olduğu gibi temizleme/temizlenme, paklaşma, saflaşma anlamlarını içermektedir. Günlük dilde bir iyileşme deyiimi olarak tıbbi içerikle stresten arınma, vücudun toksinlerden arınması gibi anlamlarla da karşılaşırız. Zihinsel ya da ruhsal arınma söz konusu olunca, haz veren her uğraş arınmaya yol açabilir. Terimin ilk kullanılışlarında, örneğin müzik, hem Platon’un hem Aristoteles’in önerdiği bir arınma yöntemidir. Sanat felsefesinin terimi olarak anlamı daraltırsak, ilk kullananın Aristoteles olduğunu söyleyebiliriz. *Poetika* 8. kitapta müziğin eğitim ve kathartik amaçlar için kullanılabileceğini söyler. Dinsel ayin de müziksel olduğundan, bir arınma biçimidir. Peters’in *Antik Yunan Terimleri Sözlüğü*’nde İamblikhos’un, kavramı felsefeye mal etmesi şöyle belirtiliyor: “müzik (mousike) aracılığıyla etki altına alınan ruhun bir arınışı, yani ruhu ahenkli hale getirmek suretiyle arındırma; aslında bu arınma felsefedir”.

Katharsis sanat felsefesinin temel kavramlarından biri olmuştur ve bu alandaki içeriği günlük kullanımından çok da farklı değildir. Fakat daha derin bir kavram olarak zihinsel ve ruhsal arınmaya işaret etmekte, bir eser meydana getirmek üzere sanatsal yaratmaların koşulu olarak

64 *Aristoteles'te Katharsis Kavramı*

görülmektedir. Orijinal içeriği Grek felsefesinden günümüze kadar korunmuş olan ender kavramlardan biridir.

Aristoteles *Metafizik*'inde bilimlerin sınıflandırılmasını yaparken insanın üç temel bilme etkinliğinden söz eder¹. İ. Tunalı'nın *Grek Estetiği*'nde vurguladığı gibi, birinci olarak, salt düşüncenin işlemi ve ilk nedenlerin bilgisi olan teorik bilimler, ikinci olarak eyleme ilişkin (etik) pratik bilimler ve üçüncü olarak da sanatsal yaratmayı ele alan poetik bilimler sıralanır. Poetik bilimler diğer iki çeşit bilimden farklıdır; çünkü poiesis'i, yaratmayı, konu edinirler. Poetik bilimler bir eser meydana getirmek ister.

Diğerlerinde böyle bir meydana getirme, yaratma söz konusu değildir². Poiesis'in bilimi olan *Poetika* bir eser meydana getirmek isteyenlerin, yoktan var etmek ya da varolanı yeniden yaratmak isteyenlerin bilimidir. Bunun nasıl olması gerektiğini bu eserinde anlatmıştır.

Kavramın Platon'daki kullanım ve içeriğinde sanata ilişkin bir anlam yoktur. Doğru bilginin bir aracı olarak ele alınmaktadır. Aristoteles'de *katharsis* ile daima birlikte düşünülen mimesis (taklit, öykünme), Platon'da ayrı olarak düşünülmüştür. Platon'da bu kavram çiftinden sadece mimemis sanatın ne olduğunu anlatmak için kullanılmıştır. *Phaidon*'daki anlatımlar ipuçlarını veriyor: "...gerçek bilgiye ruhun bedenden kurtulduğu, bedenle hiçbir temas ve birlikteliğin olmaması durumunda, kendimizi bu beden denilen kirden arıttığımız ve kurtardığımız zaman yaklaşabiliriz. Yani, bedenin budalalıklarından kurtulduğumuz anda, saf olanın birlikteliğine katılmayı, dolayısıyla da doğruluğun doğrudan bilgisine sahip olmayı ümit edebiliriz"³. 67 c'de bir tasvir veriyor: "...bu bir seyahattir ve zihni saflaşmış, hazır hale getirilmiş bir başkası tarafından da iyi umutlar beslenerek yapılabilir. Yani ruhun bedenden olanaklı olduğu ölçüde ayrılmasından, bedenin zincirlerinden kurtulmuş olacak şekilde, bedenin her bölgesinden uzaklaşarak kendisine dönmeye alıştırılmasından dolayı ortaya çıkar. Ruhun bedenden kurtuluşu ve ayrılışı için çalışanlar filozoflardır."

Platon *Sofist* diyalogunda arınmanın tartışma aracılığıyla yapılabileceğini söyler. Öyleyse yöntemlerden biri dil, dolayısıyla da karşılıklı konuşmadır, diyalogdur. *Sofist* diyalogunda temizleme türlerinden bahsederken, bir yandan spor ve hekimliğin içsel ve dışsal temizlemesinden, diğer yandan da tartışma yönteminin temizlemesinden

¹ Aristoteles. *Metafizik I*. Çev. Ahmet Arslan. Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1996, 6.kitap, 1. bölüm, 20. prgf.

² a.g.e., 982 b 10, not 3.

³ Platon, *Phaidon*, çev. A. Cevizci, Gündoğan Yayınları, 1989. 67 a-d.

söz açar. Tartışmanın ne getireceğini belirtir: tüm sanatlardaki yakınlıkları ve ayrılıkları kesin olarak kavramayı dener; canlı ve cansız cisimlerle ilgili temizleme işlemlerinin tümünden ruhu temizleme işleminin, yani ruhtaki başka şeylerin temizlenmesinin ayrı tutulması gerektiği ve yöntemin amacının ruh temizliğini sağlamak olduğu belirtilir⁴.

Platon değişmez bir toplumsal düzenin kurulması ve korunmasını daima göz önünde bulundurduğundan, yurttaşların, özellikle de yöneticilerin arınmış durumda olmalarını ve öyle kalmalarını elbette isteyecektir. “Kokuşmuş insanların ruhunda öfke, haz, arzu, üzüntü gibi bağlantıları olan tüm diğer şeyler arasında bir yarış vardır⁵”. “Ruhun doğru bilgidен sapması bunlar yüzündendir⁶”. “Korkaklık, taşkınlık ve haksızlık hastalıktır. Bunlara karşı, ruhun bilgisizlikten kaynaklanan sapmaları eğitimle giderilebilir⁷”.

Arınma yönteminin nasıl uygulanacağı da *Sofist* diyalogunda açıklanır: “Ruhu arındıran, soru sorarak tartışma yoludur. Öğrenmeye engel olan şeyleri, önyargıları, kısıntı bilgileri soruşturarak ve tartışarak ruhumuzdan uzaklaştırırız ve arınırız. Arınma en iyi ve akıllı ruh durumudur⁸”. Platon’da devletin bekçileri olduğu gibi aklın bekçileri de vardır. Güzel alışkanlıklar, gerçek töreler, doğru bilgiler aklımızın bekçileridir. Bunlardan yoksun olursak kötüler iç kaleyi kolayca ele geçirirler⁹. Böyle kişiler istekleri arasında ayırım yapmaz, canının istediği şeyi yapmanın doğru olduğunu söylerler¹⁰. Bu sözler Platon’un duygularıyla davranan kişilere bir eleştirisidir. Tragedyaları eleştirisi de bu nedendir. Heyecan uyandıran şeylerin, özellikle tragedyaların duygularımızı harekete geçirerek bizi daha duygusal ve zayıf kıldığını belirtir. O’nun Devlet’indeki esasları düşünürsek, ölçülü ve doğru olmak için, bizi *idea*’ların bilgisinden uzaklaştıran sanılardan (*doksa*) kurtulmak için arınma gerekir. Tartışma yöntemiyle gerçekleşen arınma doğru bilginin aracı, tartışmanın kendisi (dolayısıyla da dil) arınmanın aracıdır. Tragedyalardaki sanat duygulanımları, ölçülü ve doğru olmak için gereken arınmayı bulandırır, düşünceyi *idea*’ların bilgisinden uzaklaştırır; sanılara saplar. Arınmamış, ölçülülüğe sahip olmamış kimseler, tragedyaların coşkusuna kapılmış olanlardır, ya da, tragedyanın coşkusuna kapılanlar arınamazlar. Bunların Devlet’de yeri yoktur.

⁴Platon, *Phaidon*, çev. A. Cevizci, Gündoğan Yayınları, 1989. 227c.

⁵ a.g.e., 228b.

⁶ a.g.e., 228d.

⁷a.g.e., 228e.

⁸ Platon, *Sofist*, çeviri ve açıklama Ö. N. Soykan: Metin Okuma, Ara Yayıncılık, 1991. 230a-d.

⁹ Platon, *Devlet*, Remzi Kitabevi, 1980. 560c-d.

¹⁰ a.g.e., 561c

66 *Aristoteles'te Katharsis Kavramı*

Görülüyor ki, Platon'da doğru bilgiye giden bir yol olarak *katharsis* zihinseldir; bilgi içindir. Kastettiği, sanatın bilgisi değil, idea'ların bilgisidir. Ölçülülüğü ve doğruluğu arzu etmesi *katharsis*'e etik bir anlam yüklediğini de gösterir. İdea'ların bilgisine sahip olan kimse elbette diğer insanlardan üstün olmalıdır ve devleti yönetmeye hak kazanmışlardır.

Platon ile Aristoteles'in *katharsis*'e koydukları amaç, bilgi olması bakımından aynı, bilgiye ulaşmadaki yöntemleri bakımından ise farklıdır: birisinin yöntemi tartışma, diğerinin ise duyguları harekete geçirmedir. Platon'un tragedyayı olumsuzlamasına karşın, Aristoteles *katharsis*'i tragedyanın özüne yerleştirir; *katharsis*'in doğrudan gerçekleşeceği yer tragedyadır. Bu durumda kavramın içeriği değişir; sanat ve değer yaratımının aracı olarak *katharsis*'e yeni bir anlam yüklenir.

Platon'dan yararlanarak ama farklılaştırarak Aristoteles mimesis ve *katharsis* kavramlarını birlikte ele alır; Poetika'nın iki temel kavramı mimesis ve *katharsis*'tir. Bütün sanatlar taklittir, hatta insanın bilgisi taklitle başlar. Ancak mimesis doğayı olduğu gibi taklit etme değildir. Gerek mimesis'in gerek *katharsis*'in amacı, yeniden yaratmadır, poiesis'tir.

Poetika'da mimesis ile ilgili açıklamalar yeteri kadar var, fakat *katharsis* ile ilgili tek cümle buluyoruz: "Tragedyanın ödevi, uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkularından temizlemektir"¹¹. Tragedya eylemin taklididir; eylemi taklit ederek seyirciyi arındırma tragedyanın amacıdır. Tragedyadaki bu amaç aynı zamanda sanatsal yaratmanın (poiesis) aracıdır. Bu açıdan bakıldığında, tek cümleyle anlatılmasına rağmen, tragedyada *katharsis*, *Poetika*'nın doğrudan konusudur. Aristoteles'deki tragedya tanımları Grek tragedyasının son dönemlerindeki gelişmiş biçimlerine bağlıdır; başlangıçta müzik ruhundan doğmuştur¹². Dionysos şenlikleri buna örnek olarak gösterilir.

Tragedyanın ilk ortaya çıkış şeklinin bugünkü anlamda 'trajik' olmadığı ileri sürülür. Aristoteles'ten gelen ve günümüzde de kullanılan anlamını kazanmasından önce dinsel ve törenseldi. Bunu Aristoteles'in kendisi de belirtir. Kesting'e göre önceleri "gelişigüzel öyküler (mithoslar) konu olarak alınmaktaydı. Tragedyaya uygun öykülerin seçilmesi daha sonra, bir kesiminin eserleri bize kadar ulaşan şairlerle başlamıştır"¹³. Şiirlerin trajik bir anlatımla zenginleştirilmiş öyküler halinde sunulması sonradan kazanılan bir özelliktir. O halde, Aristoteles'in *katharsis*'i amaç olarak gördüğü tragedyanın en önemli

¹¹ Aristoteles, *Poetika*, çev. İ. Tunalı, Remzi Kitabevi, 1987. 6. Bölüm

¹² Kesting, M., *Epik Tiyatro*, çev. Y. Onay, Adam Yayınları, 1985. s. 33

¹³ Kesting, a.g.e., s. 34

özelliği, öykülerin trajik olmasıdır. Tragedyanın öyküsü rastgele değil, *katharsis* amacına uygun olarak seçilir. O halde öykü trajik olacaktır. Dolayısıyla, trajik olan nedir sorusunu sormalıyız. Bu soruya verilen cevaplar arasında öne çıkan, en etkili olan cevap : “İnsanın bütünlüğünün parçalandığı, insansal idealin kaybedildiği durum”dur¹⁴. Bu durum kimi filozoflara göre de dünyaya doğmuş olmaktadır.

Hegel’e göre ise, insanların birbirlerinin hatalarından dolayı acı çekmesi ve sefalete düşmesi trajiktir; bu nedenle herkes suçludur¹⁵.

İnsanın bütünlüğünün ve insan idesinin kaybedildiği durumu hissettiren, tragedyadır. Trajik olanın bize öyküyle birlikte sunulduğu yer de tragedyadır. *Katharsis* bu trajik öykünün sunulmasında yatar; sanatsal yaratmanın koşuludur. Trajik olan ancak bir sanat eseriyle birlikte sunulduğunda trajik haz verir. Öyleyse, *katharsis* trajik hazla birlikte dir. “Trajik haz bir yaratma çabası olduğu zaman bir hazdır ancak”¹⁶. İşte bu anlamda trajik haz *katharsis*’tir; doğada karşılaştığımız trajik durumların, acı içermekle birlikte bize haz vermemesi, bu anlamın dışında olmalarındandır.

Sanat eseri karşısında duyulan trajik haz ile insanın parçalanmış bütünlüğü yeniden kurulur; unutulmuş değerler hatırlatılır. Aristoteles’e göre tragedyanın vazgeçilmez ögesi olan öyküde ‘trajik olan’, olaylar örgüsüne öyle bağlanır ki, karakterlerin davranış ve seçimleriyle birlikte insana adeta tokat atar. Öykü, tragedyanın birincil amacı olan acıma ve korkuyu gerçekleştirme üzerine kurulmuştur. “Korku ve acıma, olayların örgüsünden kendiliğinden doğarlar. Öykünün örgüsü o şekilde olmalıdır ki, onu sahnede oynanırken görmeden de o öyküde geçen olayları sırf dinlemekle ve bu olaylar nedeniyle korku ve acıma uyanabilmelidir”¹⁷. “Tragedya insanlık acısının bilincine varmaktır ve bu bilince ulaşma bizi hazla coşturur”¹⁸.

“Tiksinti uyandırmayacak, trajik etki yapacak eylem taklit edilmelidir”¹⁹. Bu özelliklere sahip öykünün içeriği karakterlerle zenginleştirilir. Eylemin taşıyıcısı karakterlerdir. Karakterler “ahlak bakımından iyi olmalıdırlar”. Bu karakterlerin eylemlerinin gösterdiği yön iyi ise, o karakterler ahlaksal olarak da iyidir. Tragedya kahramanları ahlaksız olmadıkları gibi kötü de değildirler. İçine düştükleri trajik durum

¹⁴ Tunalı, İ. *Estetik*, Cem Yayınevi, 1984. s. 420.

¹⁵ W.D. Ross, *Aristoteles*, çev. A. Arslan, Ege Üniversitesi Yayınları, 1994. s. 351 not.

¹⁶ Bonnard, A., *İnsan ve Tragedya*, çev. Y. Atan, Evrensel Yayıncılık, 2004. s. 48.

¹⁷ Aristoteles, *Poetika*, çev. İ. Tunalı, Remzi Kitabevi, 1987. 14. Bölüm.

¹⁸ Bonnard, A., *İnsan ve Tragedya*, çev. Y. Atan, Evrensel Yayıncılık, 2004. s. 11.

¹⁹ Aristoteles, *Poetika*, çev. İ. Tunalı, Remzi Kitabevi, 1987. 1454a

kötü kaderin bir oyunu, rastlantısal olarak ve bilgisizlikten doğan bir yanlışlık olarak ortaya konur.

Aristoteles için tragedya ortalama insandan daha iyi olan insanların taklididir. Bu iyi insanların (karakterlerin) düştüğü kötü durumları anlatması, hayatın en temel iki ilkesini, rastlantıyı ve yargı hatasını (*hamartia*), bunların yol açabileceği kötü durumları sergiler. Karakterlerle özdeşlik kurulmasını sağlayarak etik bakımdan iyileşmeyi ve arınmayı gerçekleştirir. “Tragedyanın, dolayısıyla *katharsis*'in amacı kötü karakterin iyileştirilmesidir”²⁰. Bu arınma olması gerekeni düşünme ve yeniden değer yaratmadır. Karakterlerle duygusal özdeşlik kuran seyirci, aynı zamanda karakter özellikleriyle ve kendisiyle hesaplaşarak kişiliğini yeniden değerlendirir. Yeni bir kişilik söz konusudur. Bu durumda kötü kaderin rastlantısallığına ve hayatın bütün olan bitenine karşı cesaret kazanır, güçlenir.

Seyircinin bu hesaplaşmasında Aristoteles, olması mümkün olanın çıkarımını yapan diyalektik akıl yürütme biçimini kullanır. Olması mümkün olanı içeren düşünme yapısı tragedyanın üçüncü ögesidir. Tragedyada olası olan anlatılmalıdır; akla aykırı ve doğal olmayan her şeyden kaçınılmalıdır²¹. Kader bile ağlarını olması mümkün olanın sınırları içinde kurmalıdır. Eğer eylemler acı uyandıran korkunç bir şeyi anlatacaksa, ‘olasılığı mümkün olabileni’ göstermek zorundadırlar.

Şimdiye kadar ele aldığımız üç özellik; öykü, karakterler ve düşünce, *katharsis*'in anlamına yönelik, tragedyanın diğer öğelerinden (dil, dekor, müzik) daha çok ipucu vermektedir. *Katharsis*'in oluşumunda pek doğal olarak diğer öğelerin de payı vardır. Bizim ele aldığımız özelliklerden yola çıkarak *katharsis* ile ilgili şu belirlemelerde bulunabiliriz: *Katharsis* insanın parçalanmış bütünlüğünün yeniden kurulmasıdır; arınma etik bir arınmadır; ‘rasyonel akla’ davettir; ahlaksal iyiyi doğru akılla bulmadır; kaderin rastlantısallığına ve hayatın bilinmeyenlerine karşı cesaretle savaşmadır; özgürleşmedir; yeniden değer ve kişilik yaratmadır: zihinseldir.

Katharsis'in bu özelliklerinden yararlanarak onun zihnin işleyişine ait bir kategori olduğu iddia edilebilir mi? İşleyiş biçiminde yöntemsel olarak arındıran ve arınan iki öge olduğuna göre, bu işleyiş arınanın özdeşliği ve kendini yeniden kurmasıyla ilerleyen bir süreçtir.

Katharsis sürecinde insanın duygusal, düşünsel, eylemsel ve sanatsal yönleri ortaya çıkmaktadır. Bu özellikler yoruma açıktır. Örneğin, zihnin cisimsel olduğu, hatta maddenin elektromanyetik titreşimlerini andıran özel bir hareket biçimi olduğu, dolayısıyla da kathartik

²⁰ W.D. Ross, *Aristoteles*, çev. A. Arslan, Ege Üniversitesi Yayınları, 1994. s. 346

²¹ Aristoteles, *Poetika*, çev. İ. Tunalı, Remzi Kitabevi, 1987. 1456b

deneyimin fiziko-kimyasal süreçlere indirgenebileceği söylenebilir. Fakat bütün bunlar onun insanlararası ilişkilerdeki anlamını açıklamaktan uzaktır. *Katharsis*'in acıma ve korku duyguları aracılığıyla gerçekleşmesi psikolojik ve etik yorumlara da açıktır. Şimdiye kadar sanat felsefesinin temel bir kavramı olarak ele alınmış olması, zihnin işleyiş biçimlerinden birisi olarak da incelenmesine engel değildir. Arındıran ve arınan özdeşliğinin kurulduğu zihinsel durumda, bunu gerçekleştirerek arınmış olanların, arınmamış olanlara göre, özellikle Aristoteles'in bakış açısından etik bir üstünlük sağladığını söyleyebiliriz.

Evrensel anlamda sanatsal yaratma da herkese nasip olan bir yetenek değildir. Eğer zihnin işleyiş biçimi bakımından ortaya konulabilirse, öncelikle sanat felsefesinin, sonra da psikolojinin ve etiğin kavramı olmaktan başka, çağımızda gelişmekte olan zihin felsefesinin, hatta nöro-filozofinin bir kavramı da olabilir. Arınma yoluyla kişiliğin yenilenmesi genel bir yöntem olabilirse, ulaşılan durumun kişiye zihinsel bir üstünlük sağlayacağı, bunun sürekli kılınabileceği, yapay duygusal çelişkiler yaratılarak beynin nörolojik fonksiyonlarının da değiştirilebileceği, bunların sonucu olarak, *katharsis*'in özel türden bir bilme yetisi olarak kullanılabilmesi iddialarında bulunabiliriz. Tek koşul, iradenin özgür kalmasını sağlayabilmektir.

* * *

(The Concept of *Katharsis* in Aristotle)

ABSTRACT

The concept of katharsis is one of the rare philosophical concepts which has preserved its meaning since Greek philosophy until our time. It was used by Plato as a methodological concept of his epistemological aim, the attainment of the knowledge of ideas. In contrast to this, Aristotle formulated it as the condition of art, and therewith of producing. He also has the aim to attain its knowledge, but in this case it is the method of artistic creation, beginning by the provocation of emotions and leading to ethical correctness. Katharsis begins by the emotions of pleasure and pity which tragedy and its tragic moment presents and proceeds to culminate on a higher intellectual level. The purified one, the one (the spectator) who reviews his/her personality anew, no longer possesses the previous personality, but the intellectual superiority of creating a new value. Can this superiority effect a neurological change in the brain by creating emotional contradictions? This and similar questions have brought the concept of katharsis to be used not singly as a basic concept of the philosophy of art, but also as a basic concept of neuro-philosophy, a branch of knowledge flourishing today.

Keywords: *katharsis, art, creation, tragedy, neuro-philosophy*

Kaynakça

70 *Aristoteles'te Katharsis Kavramı*

ARİSTOTELES. *Poetika*, çev. İ. Tunalı, Remzi Kitabevi, 1987.

BONNARD, A. *İnsan ve Tragedya*, çev. Y. Atan, Evrensel Yayıncılık, 2004.

KESTİNG, M., *Epik Tiyatro*, çev. Y. Onay, Adam Yayınları, 1985.

PETERS, F.E., *Antik Yunan Terimleri Sözlüğü*, çev. H. Hünler, Paradigma Yayınları, 2004.

PLATON, *Phaidon*, çev. A. Cevizci, Gündoğan Yayınları, 1989.

PLATON, *Sofist*, çeviri ve açıklama Ö. N. Soykan: Metin Okuma, Ara Yayıncılık, 1991.

PLATON, *Devlet*, Remzi Kitabevi, 1980.

Ross, W.D., *Aristoteles*, çev. A. Arslan, Ege Üniversitesi Yayınları, 1994.

TUNALI, İ. *Estetik*, Cem Yayınevi, 1984.

TUNALI, İ. *Grek Estetiği*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1963.